GRÁF ZOLTÁN BENEDEK

Tíz kicsi nyelvtan

„Tudok már kicsit angolul, de gondjaim vannak a nyelvtannal. A beszéd nem probléma, megértetem magam, de ha nyelvvizsga-fordításokba fogok, napvilágra kerülnek a hiányosságaim. Nem tudna ajánlani egy olyan könyvet, amiben mindent megtalálok, és amiből mindent megérthetek?" Talán nincs is olyan angol nyelvtanár, akihez ne fordultak volna már hasonló kéréssel tanítványai, ismerősei. Nehéz helyzetben vagyunk ilyenkor, hiszen ha nem a megfelelő könyvet ajánljuk, könnyen kidobott pénzzé válhat a nyelvtankönyvre költött összeg – az ideális könyv kiválasztása pedig nem könnyű feladat. Ebben a cikkben a *-self* szavak, azaz a visszaható névmások témakörén keresztül hasonlítunk össze tíz angol nyelvtankönyvet.

Döntésünkkor egyszerre több szempontot is figyelembe kell vennünk. Először is mérlegelnünk kell, hogy az illetőnek angol vagy magyar kiadású könyvet ajánljunk. Az angol kiadású könyvek választéka széles, ám komoly veszélyt jelent, hogy barátunk esetleg nem tudja majd elolvasni a magyarázatokat, nem érti meg a példamondatokat, vagy nem is találja meg a keresett témát.

Tegyük fel például, hogy az illető arra kíváncsi, miért jó az alábbiak közül az első, s miért helytelen a második mondat fordítása:

(1) Hilda elégedett magával. ➔ *Hilda is satisfied with herself.*
(2) Hilda három könyvet vitt magával. ➔ **Hilda took three books with herself.*

Lássuk, mi történik, ha a (méltán) közkedvelt Michael Swan-féle *Practical English Usage*-t [a szövegben *PEU*] ajánlottuk. Barátunk nyilván gyanítja, hogy itt a *herself* körül lehet valami zavar (a jó megoldásban csak egyszerű *her*-t talált), ám nem tudja, hogy ezt a PEU-ban hol keresse. Ha már ismeri a könyvet, tudja, hogy a szócikkek ábécé-sorrendben találhatók, de a *herself*-fel kapcsolatos szócikk sem a *h*-nál, nem az *s*-nél nem lelhető. Ha a könyv végén lévő indexbe lapoz, az említett két betűnél ott sem talál utalást. Pedig a *PEU*-ban van szócikk a *-self* szavakról – csakhogy ez kizárólag a „reflexive pronouns" név alatt található meg (523-as szócikk) mind a könyvben, mind az indexben. Ám ahhoz, hogy ezt megtalálja, fel kell tételeznünk, hogy az illető 1. tisztában van a „visszaható névmás" fogalmával, és 2. azt is tudja, hogy ez hogy van angolul.

Ha az L. G. Alexander által írott *Longman English Grammar*t [a szövegben *LEG*] veszi kézbe, könnyebben megtalálja a *-self* szavakat, mivel annak indexében van ilyen címszó, bár az az első helyen a „self-conscious" típusú főnevekhez („*self* used in compound nouns"), második helyen az ilyen szavakban szokásos kötőjel-használathoz küldi, és csak harmadik helyen a visszaható névmásokhoz.

Ugyanilyen nehéz a helyzet a *Collins Cobuild Student's Grammar* [a szöveg-

ben *CCSG*] esetén is (utalás csak „reflexive pronouns" néven); valamivel szerencsésebb a Thomson-Martinet-féle *Practical English Grammar* [a szövegben PEG], itt ugyanis *self* néven nem, de *himself* néven eljutunk a kívánt szócikkhez. A vizsgált angol kiadású nyelvtanok közül csak a Geoffrey Leech által írott *English Grammar and Usage*-ban [a szövegben *EGU*] és a kis terjedelmű *Basic English Grammar*ben (John Eastwood és Ronald Mackin a szerzők) [a szövegben *BEG*] lehet könnyen megtalálni az említett témát: *-self, -selves* címszó alatt, a betűrendben egymás után következő fejezetek között illetve az indexben. Az *EGU* érdekessége, hogy nem a *self*-től küldi az olvasót a „reflexive pronoun"-okhoz, hanem fordítva: a „reflexive pronoun" címszónál csak annyit találunk: lásd *-self, -selves*. Úgy tűnik, mintha az *EGU* szerzője ébredt volna rá először, hogy egy ilyen típusú könyvet angolul nemigen tudó külföldiek fognak forgatni, akiknek ahhoz, hogy a *-self* szavakat jól használhassák, nem feltétlenül szükséges megtanulniuk, hogy ezeket angolul „reflexive" vagy „emphatic pronoun"-nak hívják.

A helyzet kissé hasonlít a gépkocsi használatához: kiválóan vezethetünk autót anélkül, hogy pontosan tisztában lennénk mondjuk a porlasztó vagy a katalizátor működési elvével, különösen mivel ezeket magunk talán sohasem fogjuk szétszedni, javítani. Valamiféle makacs akademikus hagyomány és szakmai büszkeség azonban arra sarkallja a tanárokat és tankönyvírókat, hogy mindenáron háttérismereteket nyújtsanak és szakkifejezéseket tanítsanak, akkor is, ha ezek gyakorlati értéke a felhasználó számára a nullához közelít. Mintha úgy éreznék, hogy a diák csak akkor érthet valamit, ha annak szép latin (vagy magyar) nevét is tudja: mintha az, hogy *-self* szó, nem lenne elég. Vajon szükséges-e tudnia az átlagos nyelvtanulónak, hogy (a magyar *elég* szóhoz hasonlóan viselkedő) *enough* mikor melyik szófajhoz tartozik? Hogy az *ing*-es igealak mikor „participle" és mikor „gerund"? Egyáltalán, le tudja valaki fordítani magyarra azt a szót, hogy „participle"? A példák száma szinte végtelen.

A nemrég megjelent, magyarul íródott Kovács-Lázár-Merrick-féle *A-Z Angol Nyelvtan* [a szövegben a szerzők neve alapján *KLM*] szerzői kísérletet tettek annak végiggondolására, hogy valójában melyek azok a fogalmak, amelyeket feltétlenül szükséges tudnia a nyelvtanulónak és mérlegelték, hogy ezeket hogyan lehet a legegyszerűbben és a legkifejezőbben magyarra „fordítani" vagy inkább újraközelteni. A munka eredménye részben sok, a fentiekhez hasonló, feleslegesen bonyolult fogalom egyszerűbb megnevezése (*ing*-es alak, *have*-es igenév, *-self* szavak stb.), részben számos, véleményem szerint telitalálat „új" fogalom, főleg ami az eddig magyarra sohasem, vagy csak szó szerint fordított szakkifejezéseket illeti: az „indirect object" (indirekt tárgy) „részestárgy" nevet kapott, a „question tag" (???) „ugye-utókérdés", a „determiner" (???) „névelőféle" lett. A szerzők elszánt újító szándékának eredménye néhány sok vitát kiváltó, erősen hagyománytörő új kifejezés is, főleg ami az igeidők elnevezését illeti: sokan nem örültek a „múltjelennek" (present perfect), a „múltimúltnak" (past perfect). A szerzők becsületére váljék, hogy bár ezeket a kifejezéseket következetesen használják a régiek helyett, zárójelben mindig megtaláljuk a régit is.

Ha az imént egy-egy szócikk könnyű megtalálhatóságát említettük, mint egy nyelvtan használhatóságának egyik fő paraméterét, nos, a *KLM* indexe

példamutató. A szerzők szemmel láthatóan különös figyelemmel állították össze ezt a hosszú listát, nyilvánvaló tudatában annak, hogy ennyivel tartoznak az olvasónak, ha el akarják fogadtatni újításaikat. Ennek eredménye egy olyan (páratlanul részletes) kétnyelvű index, amelyben 3–4 irányból is eljuthatunk egy témához: a *-self* szavak című szócikkhez például az összes visszaható névmástól (*myself, himself* stb.), a *self*-től, vagy a „visszaható névmás"-tól is.

A keresett téma könnyű fellelhetősége persze csak az egyik fontos szempont egy nyelvtan kiválasztásakor. Felmerül további három fontos kérdés is: **1.** menynyire követhető, áttekinthető az ott talált magyarázat, különösen olyan olvasó számára, akinek a magyarázat nyelve is idegen; **2.** megtalálja-e hibájának magyarázatát (melynek forrása az esetek túlnyomó többségében anyanyelvi transzferhatás) és **3.** a szócikk mennyire teljes: valóban benne van-e minden, amit a témával kapcsolatban tudni kell. Azaz: érthetőség, kontrasztivitás, teljesség.

A kezelhetőségen kívül ennek a három szempontnak kell, véleményem szerint, meghatároznia a könyvválasztást – és itt ismét előtérbe kerül az a kérdés, hogy milyen nyelvű a könyv. Az első két szempontból ugyanis (érthetőség, kontrasztivitás) szinte behozhatatlan hátrányban vannak az egynyelvű nyelvtanok a magyar nyelvűekkel szemben. Biztos, hogy még a legrosszabb vagy legrövidebb magyarul íródott nyelvtannak is több olvasója van idehaza, mint a legjobb egynyelvűnek: az emberek egyszerűen szeretik azonnal érteni, miről van szó; jogosan elégedetlenek, ha egy nyelvtani probléma keresésekor akár a magyarázatokban, akár a példamondatokban szótárazást igénylő szavakra bukkannak, legyen az nyelvtani szakkifejezés vagy egyszerű köznyelvi szó. A *-self* szavak magyarázataihoz például az angol anyanyelvű szerzőknek a következő szakszavakra volt szükségük:

	LEG	EGU	PEG	CCSG	PEU	BEG
ambiguity	+	–	–	–	–	–
clause	–	–	–	+	–	–
complement	–	+	–	–	–	–
compound	+	–	–	–	–	–
definite/indefinite	–	–	+	–	–	–
direct/indirect object	+	+	–	+	–	–
emphasis/emphatic	+	+	+	+	–	+
idiom	+	+	–	–	–	–
locality	–	–	+	–	–	–
noun phrase	–	–	–	–	–	+
obligatory/optional	+	–	–	+	–	–
omit	–	–	–	+	–	–
particle	+	–	–	–	–	–
possessive (adjective)	+	–	–	–	+	–
preposition	–	+	+	+	+	–
reciprocal pronoun	–	–	+	–	+	–
reflexive pronoun	+	+	+	+	+	+
rejoinder	+	–	–	–	–	–
singular/plural	+	+	+	+	–	+
stress	+	+	–	–	–	–
subject/object pronoun	+	+	–	–	–	–
subject/object	+	+	+	+	+	–
transitive/intransitive	+	–	+	+	–	–
ÖSSZESEN	15	10	9	10	5	4

Tehát csupán a magyarázatok megértéséhez a *LEG* esetében például akár tizenötször is ki kell nyitni a szótárt – a fenti táblázatba pedig nem vettem bele olyan, szintén nem feltétlenül ismert alapszavakat, mint *noun, verb, expression, refer to sg.* Pedig az is előfordulhat, hogy valaki már rögtön akkor szívesen olvasna a *-self* szavakról, amikor azok először szóba kerülnek. Mivel ez a téma általában hamar előkerül (a *Streamline Connections*nek például a 26. leckéjében), nem valószínű, hogy az illető már birtokában lesz a szükséges szakkifejezéseknek angolul.

Az érthetőség problémája tehát teljesen kiküszöbölhető, ha a nyelvtan magyar nyelvű. Ezután lehet azt mérlegelni, hogy a magyar nyelvű szövegben hány és milyen szakkifejezésre van szükség a pontos magyarázatokhoz.

A második szempont a kontrasztivitás: azaz, megtalálható-e az adott szócikknél a tanuló anyanyelvéből fakadó (típus)hiba magyarázata. Idézzük fel a hibás mondatot:

**Hilda took three books with herself.*

Nézzük meg előbb a külföldi kiadványokat! A Swan-féle *PEU* gyakran mutat be szócikkei elején típushibát. A *-self* szavaknál ez áll:

**I cut me shaving this morning.*
**We got out of the river and dried us.*

Ezek a hibák biztosan nem magyar anyanyelvűektől származnak: mi ugyanis ebben a két kontextusban biztosan a *-self* szavakat használtuk volna (megvágtam magam, megszárítottuk magunkat vagy megtörülköztünk). Ugyanakkor több nyelvtan is kitér olyasmire, ami ugyan transzfer-típushibára utal, ám nem a magyarral, hanem más európai nyelvekkel kontrasztban. Több könyvben is (pl. *LEG*) van utalás arra, hogy ne használjunk *-self* szavakat az alábbi mondatokban:

I got up with difficulty.
I woke up early.

Ez persze nyilván megint nem nekünk szól, hiszen ezek a kifejezések magyarul nem vonzanak visszaható névmást. A szerzők bizonyára a franciákra vagy az oroszokra gondoltak, akik például a *felébredni* szóban visszaható morfémát használnak (francia: ***se*** *réveiller*, orosz: *prosnut'**sja***). Szintén nem a magyarok számára nehézség a visszaható névmások (*-self* szavak) és a kölcsönös névmás *(each other)* különbözősége, hiszen ezekre magyarul is különböző lexikai elemek állnak rendelkezésre (*egymást* vs. *magukat*) – pedig szó van erről szinte minden angol kiadású nyelvtanban: lásd *EGU* (kis rajzzal), *PEU, CCSG, LEG, PEG, BEG.* Az persze nem baj, ha egy könyvben olyasmit is találunk, amire nincs szükségünk, az viszont bosszantó lehet, ha „potyára" kerestük ki a szótárból a „reciprocal pronoun" kifejezést.

A magyarul íródott nyelvtanok a magyar-angol kontrasztivitás szempontjából, csakúgy, mint az érthetőség tekintetében, előnyös helyzetből indulnak: a szerzők az angoloknál jobban tudják, mit szoktak a magyarok az angolban eltéveszteni. Például a szóhangsúlyt! Jellegzetesen magyar (és igen csúnya) hiba

a *myself, yourself* stb. szóeleji hangsúllyal való kiejtése. A veszélyre egyaránt figyelmeztet a Budai László - Radványi Tamás-féle *Angol Nyelvtan a középiskolák számára* [a szövegben *ANY*] című könyv idevágó fejezete és a *KLM*, az általam vizsgált angol kiadásúak közül viszont egyedül csak az *EGU*, és az sem szóban, csak egy hangsúlyjellel a fejezetcímben:

-self, -selves /'self/, -/'selvz/

és dallamjelekkel, de csak a nyomatékosító névmás példáinál.

Összefoglalva tehát, a magyar-angol kontrasztivitás igényéből fakadóan a következőknek kellene feltétlenül szerepelnie egy magyarok számára íródott nyelvtanban a *-self* szavakról:

1. hogy a hangsúly a második szótagon van;
2. hogy angolul, ugyanúgy mint magyarul, visszaható és nyomatékosító funkcióban is ugyanazt a névmástípust használjuk;
3. hogy mikor nem használjuk a *-self* szavakat (lásd barátunk típushibája, valamint egyes *-kozik, közik* végű magyar szavak, amelyek angol megfelelőjében elhagyható a névmás vagy egészen más a kifejezés, pl.: *She combed her hair* és nem: **She combed herself.*)

Nos, a magyar kiadású könyvek közül az első két pontra van utalás az *ANY*-ban; a visszaható névmások témaköre teljesen kimaradt Dohár Péter *Kis Angol Nyelvtan* [a szövegben *KANY*] című könyvéből (csupán a *feel oneself* pikáns jelentésére utal az egyik fejezetben), szintén nem esik szó a témáról a Susan Doughty és Geoff Thompson által írott *Problem English* [a szövegben *PE*] című könyvben. Egyedül a *KLM*-ben találjuk meg mindhárom pontot (és még sok mást is) részletesen, példákkal illusztrálva. A *KLM* a magyar kiadványok közül a „legpéldadúsabb", csupán ehhez a témához 3 és fél oldalon több mint 40 példamondatot és kifejezést találunk, ráadásul mindegyik mellett szerepel annak magyar fordítása is. A *KLM*-ben annyira alapvető a kontrasztivitás elve, hogy az elméleti magyarázatokon túl általában hol azt vizsgálja, hogy hogyan fordítható magyarra egy kifejezés, pl.:

I can write it mySELF. → Egyedül/magam is meg tudom írni.

hol pedig, hogy egy magyar kifejezés hogy (nem) fordítható angolra:

törülközik → *dry oneself*

S most lássuk a harmadik szempontot, a teljességet. Ez azért fontos, mert nyelvtankönyvet a tanuló nem egy napra vesz: jogosan várja el, hogy a könyv őt sokáig hűségesen szolgálja, akkor is, amikor már jobban tud majd angolul, mint a vásárlás pillanatában. Mit jelent a teljesség a *-self* szavak esetében? Azt, hogy olyasmiről is legyen szó, amivel esetleg csak később vagy ritkábban találkozik a tanuló: például a *KLM*-ben „elváló"-nak nevezett *-self* szavakkal, pl.:

He was his normal self again. → Ismét régi önmaga volt.

A teljesség szempontjából megint csak többfélék a nyelvtankönyvek: az angol kiadásúak közül teljességre törekszik a *LEG*, az *EGU*, a *CCSG* és a *PEG* (bár az utóbbi háromban például az elváló *-self* szavak nem szerepelnek); nem törekszik teljességre, mégis igen bőséges a *PEU*; igen rövid a *BEG*. A magya-

rok között teljességben megint csak a 205 fejezetes *KLM* vezet a maga több mint 800 oldalával, temérdek táblázatával és listájával; a 200 oldalas *ANY* nem lép túl a középfokú nyelvtudás által igényelt szinten; a szintén 200 oldalas *Kis Angol Nyelvtan* és a *Problem English* deklaráltan a teljesség igénye nélkül, hibagyomláló céllal íródott, hasznos, ám rövid könyvek.

Végül következzen egy, a termék-tesztekhez hasonló (szubjektív) összehasonlító táblázat a fent felsorolt igények alapján. Az értékelés rendszere a következő:

+++ nagyon jellemző a könyvre
++ valamennyire jellemző a könyvre
+ kissé jellemző a könyvre
- nem jellemző a könyvre

	KÜLFÖLDI KIADVÁNYOK						MAGYAR KIADVÁNYOK			
	EGU	LEG	PEG	CCSG	PEU	BEG	KLM	ANY	KANY	PE
Kezelhetőség (index, stb.)	+++	+++	++	+++	++	+++	+++	++	–	++
Teljesség	++	+++	+++	++	++	–	+++	+	–	–
Érthetőség laikus számára	+++	+	+	+++	+++	+++	+++	+++	+++	++
Magyar-angol kontrasztivitás	–	–	–	–	–	–	+++	+	++	++
Jó nyomdai minőség, formátum	+++	+++	++	+++	++	+++	++	+	+	–
+ -ok száma:	**11**	**10**	**8**	**11**	**9**	**9**	**14**	**8**	**6**	**6**

Az összegyűlt + jelek száma körülbelül kifejezi azt a sorrendet, ahogyan én a felsorolt könyveket barátomnak ajánlanám, ha kérdésével megkeresne. Most Önön a sor, kedves olvasó, hogy eldöntse, egyetért-e a fenti értékeléssel. Ha ez nincs is így, remlélem, a *-self* szavakon keresztül sikerült hasznos szempontokat adnom a jövőbeni összehasonlításokhoz.

IRODALOM

Geoffrey Leech: *An A-Z of English Grammar and Usage*, Nelson, 1989 [EGU]

L.G. Alexander: *Longman English Grammar*, Longman, 1991[7] [LEG]

A. J. Thomson–A.V. Martinet: *A Practical English Grammar*, Oxford University Press, 1987[4] [PEG]

Collins Cobuild Student's Grammar – self-study edition, Harper Collins Publishers Ltd, 1991 [CCSG]

Michael Swan: *Practical English Usage*, Oxford University Press, 1984[9] [PEU]

John Eastwood–Ronald Mackin: *A Basic English Grammar*, Oxford University Press, 1983 [BEG]

Dr. Budai László–Radványi Tamás: *Angol nyelvtan a középiskolák számára*, Tankönyvkiadó, 1988[15]. [ANY]

Dohár Péter: *Kis angol nyelvtan*, Ringhat Kft, 1991 [KANY]

Susan Doughty és Geoff Thompson: *Problem English*, Tankönyvkiadó, 1985[3] [PE]

Kovács János–Lázár Péter–Marion Merrick: *A-Z Angol Nyelvtan* Lexikon, Corvina, 1994 [KLM]

Oxford University Press

1113 Budapest, Tarcali utca 20. Tel./ Fax: 166-1577

A MEGÚJULT SZÓTÁR

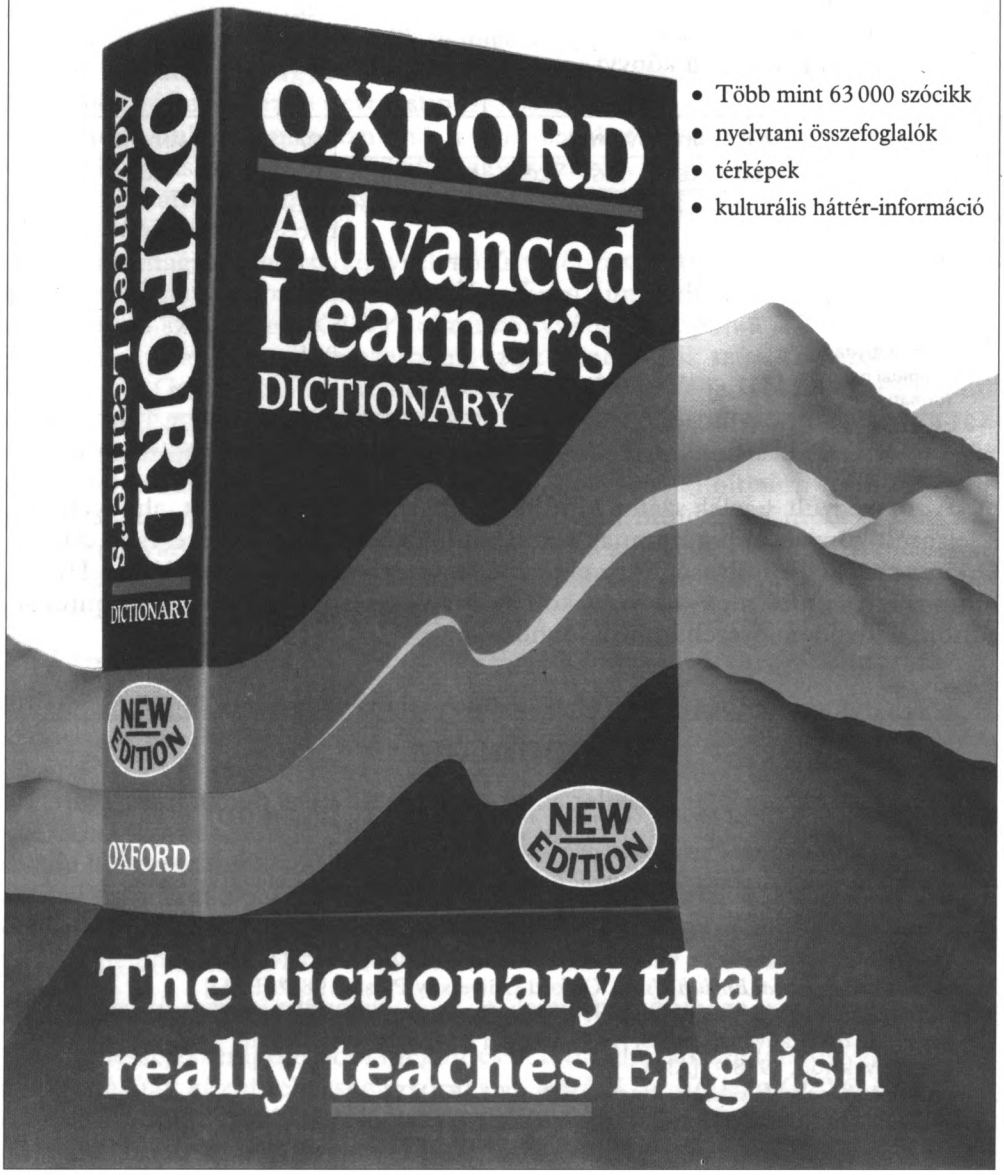

- Több mint 63 000 szócikk
- nyelvtani összefoglalók
- térképek
- kulturális háttér-információ

The dictionary that really teaches English